

**Рецензія на кн.: Гедьо А.В. Грецькі громади
Ніжина та Північного Приазов'я
в актових матеріалах середини
XVII–XIX ст. – К., 2005. – 416 с.**

Останнім часом дослідження з історії грецьких громад в Україні носить доволі багатоплановий характер. Найсучаснішим грецьким студіям притаманне широке коло досліджуваних проблем та поступовий вихід за межі «головних» сюжетів історії діаспори, серед яких традиційно фігурували проблема етногенезу приазовських греків, переселення з Криму, господарче освоєння Приазов'я тощо. В цьому зв'язку монографію Анни Гедьо можна назвати водночас і традиційною, і новою для вітчизняної елліністики. З одного боку – аналіз джерельної бази, що є невід'ємною частиною наукового дослідження, міститься в багатьох працях з етнічної історії греків України, з іншого – тільки в праці А.Гедьо вивчення джерел, а саме їх окремого виду – актових матеріалів стало самостійною метою, яка обумовила всю логіку рецензованої розвідки. Такий підхід дозволив розширити комплексність наукової розробки проблем історії ніжинських та маріупольських греків, простежити певні паралелі в становищі й історичній долі цих громад, а також надав можливість для глибшого осмислення деяких дискусійних моментів їх історії.

Визначення актових матеріалів як предмету дослідження й основного його джерела неминуче ставить в центр дослідницької уваги питання, пов'язані з особливостями політико-правового статусу грецьких громад Ніжина та Маріуполя, еволюцією їх юридичного становища й характеру самоорганізації. Тому цілком логічним виглядає те, що вже в передмові авторка чітко визначається з терміном «громада», який дуже часто застосовується для різних за статусом і ступеню організованості грецьких

осередків в Україні. А.Гедьо схильна вважати громадою тільки інституціоналізовані групи населення, що мали юридичне виокремлення та етнічну самоорганізацію – а саме греків Ніжина і Північного Приазов'я. Вони, на відміну від греків Одеси і Львова, були об'єктами правових відносин, користувалися гетьманськими та імператорськими привілеями, витворили структури самоврядування. Торкаючись проблеми типологізації грецьких діаспорних груп, авторка не тільки диференціює їх, а й надає додаткову аргументацію акцентуванню дослідницького погляду на осередки Ніжина та Маріуполя, як на вищі за своїм рівнем організованості і можливостями у порівнянні з іншими грецькими анклавом.

Дослідниця збрала, обрбила та систематизувала значний комплекс історичних документів, що зберігаються в архівах України (Центральний державний історичний архів України у Києві, Інститут рукопису Наукової бібліотеки України ім. В. Вернадського, Держархів Донецької області, Держархів Чернігівської області, Маріупольський краєзнавчий музей) та Російської Федерації (Російський Державний архів давніх актів), також проаналізувала опубліковані збірки документів – збірку А. Федотова-Чеховського «Акти грецького ніжинського братства», матеріали Повного зібрання законів Російської імперії тощо.

Структурно книга складається з п'яти розділів. Зібраний матеріал систематизовано за трьома основними суб'єктами врегулювання життєдіяльності грецьких громад – гетьманська влада, царський уряд й релігійні інституції. Отже змістовне ядро монографії становить висвітлення правового забезпечення греків Ніжина гетьманськими універсалами, законодавчою практикою Російської імперії щодо греків Ніжина та Північного Приазов'я та дослідження релігійного устрою етнічних громад за актовими матеріалами вищої духовної влади.

Висвітленню цих сюжетів передують звернення до питань історії формування відповідних громад та аналіз історіографії проблеми. Розкриваючи основні тенденції становлення ніжинської та приазовської громад, дослідниця надає необхідне історико-

інформативне тло власного джерелознавчого пошуку, що допомагає зрозуміти логіку історичного розвитку греків Ніжина та Північного Приазов'я, їх вимоги і орієнтири в суспільно-політичному й економічному житті, а також політику владних структур щодо даних етнічних громад.

При аналізі історіографічного доробку авторка акцентувала увагу на джерельній базі робіт своїх попередників і простежила як поступово розширювався спектр джерел, використовувалися нові підходи в їх обробці. Втім джерелознавчий акцент історіографічного огляду не затьмарює цілої низки дискусійних питань історичного розвитку грецьких громад, які дослідниця намагається висвітлити, базуючись на останніх наукових розвідках.

Так, А.Гедьо підтримує тезу Л.Якубової про неоднозначність причин, мотивації й характеру переселення греків. Дослідниця вважає невірними полярні точки зору на сутність й методи переселення. На її думку міграція не була ані добровільним виходом християн, ані депортацією. Цю подію можна назвати результатом пропагандистської кампанії як з боку Росії, так і з боку грецьких духовних осіб. Використавши неповноправне становище греків, їхню культурну пригніченість, Росія і грецьке духовенство вмовили їх залишити обжиті місця в Криму і переселитися до Азовської губернії. Християнське населення висунуло вимоги, на яких воно погоджувалося переселитися до Росії, очікуючи великих економічних та суспільно-політичних перспектив. А.Гедьо стверджує, що ці умови в повному обсязі не були виконані, а само переселення слабо підготовлено й позначилося людськими втратами.

На наш погляд, дослідниця не варто було б захоплюватися історіографічним аналізом проблеми етногенезу румеїв та урумів. Це окремий, досить самодостатній пласт питань, доречність висвітлення якого в контексті чітко окреслених завдань рецензованої джерелознавчої праці виглядає досить сумнівною.

У викладі авторкою основного матеріалу простежується системність, що є ознакою кваліфікованості дослідника. Кожна з груп актових документів розглядається за чіткою схемою, яка

включає оцінку змістовності архівних зібрань, опублікованих збірок джерел, характеристику виду документу (універсал, маніфест, жалувана грамота, імператорський наказ, доповіді та положення Кабінету Міністрів, Державної Ради, Сенату та ін.) за такими ознаками як історичні умови та особливості складання, стійкі стилістичні форми тексту та їх подальші зміни, розподіл документу за змістовними частинами тощо. Основну ж увагу, дослідниця природно приділяє змісту конкретних актових документів, що стосуються греків. Вміле поєднання внутрішньої та зовнішньої критики джерел з аналізом історичних процесів надає можливість робити широкі висновки не тільки стосовно особливостей складання так інформативності документів, а й щодо соціально-економічного та суспільно-політичного життя грецьких громад.

Так, аналіз гетьманських універсалів дає змогу простежити процес становлення та зміцнення ніжинського братства завдяки наданим гетьманами прав та пільг грекам у їх торговельній діяльності та судочинстві. На підставі законодавчих актів авторка висвітлює еволюцію законотворчої діяльності царського уряду щодо грецьких громад. Протягом XVIII ст. спостерігається процес наділення та закріплення прав та привілеїв греків, що передбачали самостійність управління та ізолюваність від представників інших етносів. Протягом першої половини XIX ст. пільги, надані грекам поступово обмежуються. Уніфікація політико-правової системи Російської імперії призводить до остаточної ліквідації органів національного самоврядування.

В контексті джерелознавчого аналізу авторка порушує цілу низку конкретних сюжетів – створення органів самоврядування, надання пільг, переселення з Криму, земельна проблема у відносинах приазовських греків з царським урядом, територіально-адміністративні зміни в Новоросії та їх вплив на становище греків.

Зокрема, дослідниця висвітлює суперечності між приазовською грецькою громадою й представниками російської влади з питання розселення греків спочатку в землях Самарської паланки, тобто не в тих місцях, на які вони сподівалися.

Слід відзначити, що при аналізі законотворчої практики царського уряду, дослідниця спирається в основному на матеріали опубліковані в Повному зібранні законів Російської імперії. Але це ні в якому разі не говорить про полегшеність їх наукового використання. А.Гедьо демонструє обізнаність зі складною структурою Зібрання, практичним функціонуванням законів, системою укладання законодавчих актів, зі складною евристичною роботою довідкового апарату.

Актові матеріали вищої духовної влади демонструють велику роль православ'я як етноконсолідуючого чинника. Церковна автономія була чи не засадничим елементом окремого юридичного статусу греків Ніжина та важливою складовою етноконфесійної згуртованості приазовських греків. Ось чому дослідниця виділяє в окремий розділ документи церковних органів – благословенні грамоти, універсали, накази, опричні листи київських митрополитів, київських та чернігівських архієпископів, накази Київської кафедральної консисторії.

Досить самостійною і водночас тісно пов'язаною з логікою дослідження частиною монографії є численні додатки. Документи підібрані з великою ретельністю, відображають вузлові питання відносин уряду й грецьких громад і за своїм змістом і послідовністю повторюють структуру дослідження. Даний комплекс документів є своєрідною хрестоматією з вивчення суспільно-політичного розвитку грецьких колоністів та державної політики щодо них. В такій якості ця частина книги, без сумніву, стане в нагоді як дослідникам, так і студентам в їх науковій й навчальній роботі.

В цілому ж, монографія А. Гедьо, що стала результатом вивчення проблем з історії й джерелознавства греків України XVII–XIX ст., заслуговує на схвальну оцінку. Книга має самостійне наукове значення і водночас стимулює подальші дослідження в різних областях історії грецької діаспори України.

